

Kültürel form olarak metin: Antropolojide paradigma değişimi

Mehmet Ali Sevgi^{1*}

¹ Dr. Öğr. Üyesi İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, İğdir - Türkiye

* Sorumlu Yazar / Corresponding Author:

Mehmet Ali Sevgi

İğdir Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Din Sosyolojisi Anabilim Dalı

Şehit Bülent Yurtseven Karaağaç Kampüsü

76000 Merkez/İğdir, Türkiye

E-posta/E-mail: masevgi@gmail.com

Alındı/Received: 14 Haziran / June 2022 | Düzeltildi/Revised: 24 Kasım / November 2022 | Kabul/Accepted: 2 Aralık / December 2022 | Yayımlandı/Published: 31 Aralık / December 2022

Öz

Antropologların, kendi disiplinlerinin tarihsel ve kavramsal çerçevesini eleştirel bir değerlendirme ile ele aldıklarında, disiplinlerini inşa eden kültür kavramlarına şüpheyle yaklaşmaya başladıkları ve etnografik metinleri özünde metinler hakkında metin inşası olarak tartıştıkları gözlemlenmektedir. Özellikle edebiyat kuramından devşirilen yöntemler ve okuma pratikleri ile etnografik metinlerin saha çalışmaları ile desteklenmiş otoriter metinler olma özelliği sorgulanmaya başlanmıştır. Böylece, tıpkı edebiyat kuramcıları gibi antropologlar da kültür eleştirisinde temsilin politik oluşu üzerinde çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu çalışma, antropolojide temsilin politik oluşuna dair benzer yaklaşımlar sergileyerek disiplinin kendini yeniden sorgulaması adına kuramsal girişimlerde bulunan Clifford Geertz ve James Clifford'un eserlerinden yola çıkarak antropolojideki bu paradigma değişikliğinin izlerini sürmektedir. Bu bağlamda, bu iki antropoloğun klasik etnografileri yeniden okumaya tabi tutarken disiplinin geleneksel olarak temel aldığı otoriter öz ve naif öteki söylemlerine yaptıkları itirazlar ele alınacaktır.

Anahtar sözcükler: James Clifford, Clifford Geertz, Levi-Strauss, Malinowski, Metinsellik, Etnografi

Giriş

Richard Johnson *What Is Cultural Studies Anyway?* başlıklı çalışmasında kültürel formlara -bir kültürün ortaya çıkardığı somut manifestolara- sorgusuz sualsiz “ideolojik” nişanın verilmesini doğru bulmadığını ifade ederken bir formun ideolojik olabilmesi için onun “ilksel üretim süreçlerinin kökeninin ve metinsel formunun dikkatlice analiz edilmesi” gerektiğini belirtmektedir (Johnson, 1986, s. 56). Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, antropologların kendi disiplinlerinin kültürü tanımlarken inşa ettikleri anlayışlara karşı giderek artan bir şüpheyle yaklaştıklarını ve Richardson'un vurguladığı köken ve metin şartlarını yerine getirdiklerini gözlemlemekteyiz.¹ Kuşkusuz bu eleştirel yaklaşımda

Text as cultural form: Paradigm change in anthropology

Abstract

It is observed that when anthropologists approach the historical and conceptual framework of their discipline with a critical evaluation, they begin to discuss the concepts of culture that constructs their disciplines with suspicion and re-read ethnographic texts as text constructions about texts in essence. In particular, the methods and reading practices borrowed from literary theory and the feature of ethnographic texts as authoritative texts supported by field studies have begun to be questioned. Thus, just like literary theorists, anthropologists have also worked on the political nature of representation in cultural criticism. This study traces this paradigm shift in anthropology, based on the works of Clifford Geertz and James Clifford, who have made theoretical attempts to re-examine the discipline by displaying similar approaches to the politicalness of representation in anthropology. In this context, the objections of these two anthropologists to the authoritarian self and naive other discourses, on which the discipline is traditionally based, while rereading classical ethnographies will be discussed.

Key words: James Clifford, Clifford Geertz, Levi-Strauss, Malinowski, Textuality, Ethnography

disiplinin tarihsel kötü şöhretinin etkisi büyüktür. Edward Said, “tüm modern sosyal bilimlerde içerisinde antropoloji tarihsel olarak sömürgecilğe en yakın olanıdır; zira antropoloğun ve etnoloğun yerli halkın tutum ve davranışları hakkında sömürgeci yönetime tavsiyelerde bulunması sık sık karşılaşılan bir durumdu” (Said, 1993, s. 152) derken bu karanlık geçmişte atıfta bulunmaktadır. Antropologlar, kendi alanlarına yönelik geliştirdikleri bu eleştirel tutum ile -özellikle edebiyat kuramından devşirdikleri fikirlerin de yardımıyla- kendi çalışmalarını bir metin inşası olarak değerlendirmeye başlamışlar ve metinselliğe dönüş antropoloji disiplini içerisinde tartışılmaya başlanmıştır.² Zira edebiyatçıların edebi eserleri özerk ve kişisel dehanın ürünü olarak

¹ Antropolojinin yöntemlerinin ve geleneklerinin sarsılması üzerine bir değerlendirme için bkz.: Atay, T. (2017). Sosyal antropolojide yöntem ve etik sorunu: Klasik etnografiden diyalogik etnografeye doğru. *Moment Journal*, 4(1), 189-206. <https://doi.org/10.17572/mj2017.1.189206>

² Antropolojide metinselliğe dönüş üzerine bir tartışma için bakınız: Kükrer, M. (2020). Antropolojide paradigma değişimi: Metinselliğe dönüş ve edebiyat. *Sosyoloji Notları*, 4(1), 16-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosnot/issue/55689/749549>

gören geleneksel görüşe yaptıkları itirazlara benzer bir karşı çıkışın neticesinde bağlamı merkeze alarak kültür eleştirisini ön plana çıkarmışlardır. Edebiyat kuramının etnografik metinlerin değerlendirilmesi üzerindeki etkisi ile beraber bu iki disiplinin etkileşiminin kaçınılmaz olarak antropolojide yeni temayüllere yer verdiği aşikardır. Tıpkı edebiyat kuramcıları gibi antropologlar da kültür eleştirisinde temsilin politik oluşu üzerinde çalışmalar yapmaya başlamışlardır.

Bu çalışma, antropolojide temsilin politik oluşuna dair benzer yaklaşımlar sergileyerek disiplinin kendini yeniden sorgulaması adına kuramsal girişimlerde bulunan Clifford Geertz ve James Clifford'un eserlerinden yola çıkarak antropolojideki bu paradigma değişikliğinin izlerini sürecektir. Hem Clifford Geertz *Works and Lives: The Anthropologist as Author* adlı eserinde hem de James Clifford *The Predicament of Culture: Twentieth Century Ethnography, Literature and Art* başlıklı çalışmasında bir zamanlar makul kurgular olarak otoriter, güvenilir ve yetkili görülen etnografik kayıtları yeniden gözden geçirmekte, bu anlatıların gerçeği temsil ettiğine dair ortaya konan iddiaların retorik ve metin merkezli ele alınması üzerinde durmaktadırlar. Bunu yaparken edebi çalışmalardaki okur kavramlarını ve metnin tarihsel ve kültürel bağlamını ve antropolojide geleneksel olarak kendine yer bulan otoriter öz (antropolog) ve naif öteki söylemini tartışmaya açmaktadırlar.

Kuşkusuz metne yapılan bu vurguyu, Lévi-Strauss'un brikolaj kavramı ile dilbilimsel kuramı kültüre uyarlayarak kültürü bir metin olarak anlama yaklaşımının bir devamı olarak düşünmek mümkündür. Lévi-Strauss'un dil, mit ve kültürel pratiklerin altında yatan ortak kalıplar üzerindeki ısrarı, sosyal bilimcileri metinlerin yapısını daha geniş insan yapıları bağlamında düşünmeye sevk etmiştir. Ancak Lévi-Strauss'un neredeyse yetmiş yıl önce yayınladığı *Tristes Tropiques* adlı eseri de bugün metne dair yazarın kendi bağlamsal yaklaşımı ile okunmakta ve yapısalcılığın bu önemli eseri kaleme alındığı modernist dönemdeki tutumların ve düşüncelerin bir ifadesi olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada ele alınan iki eser de o dönemin soruşturulmasına ve yeniden düşünülmesine katkıda bulunmaya ve etnografik ötekiye karşı modernist tutuma postmodernist bir yaklaşım getirmeye çalışmaktadır. Geertz, *Tristes Tropiques* için kitabında bir bölüm ayırarak Lévi-Strauss'un ilkele dair nostaljik araştırmasını yeniden okumaya tâbi tutarken, Clifford onun global vizyonundan, otantik insan farklılıklarının çözümlenerek, kaybolarak sanat ve folklor adına bir metaya dönüşmesini nasıl ele aldığından bahsetmektedir.

Egzotik olanın nesnelleştirilmesi

Modernizm ile eşzamanlı ortaya çıkan antropoloji, ilkin ilkele dair şaşkınlığı, farklı olana hayranlığı ifade etme biçimi olarak doğmuştur. Egzotik olanın

nesnelleştirilmesi, hatta egzotiğin Avrupa merkezli (*eurocentric*) tanımı muhatabın, araştırılan toplumun baskılanmasına, ötekileştirilmesine ve hatta kendi dinamiklerinde var oluşunun inkârına sebebiyet vermiştir. Ancak Geertz yirminci yüzyılla birlikte bu geleneksel etnografinin yazımının artık pek de mümkün olmadığını altını çizirken değişimi şu şekilde özetliyor:

Bir zamanların sömürgeleştirilmiş reddedilmiş haklarının (kendi maskelerini takan, kendi dillerini konuşan) global ekonomi, uluslararası yüksek politika ve dünya kültürü sahnesine çıkması, antropoloğun sesi duyulmayanların kürsüsü, görülmeyenlerin temsilcisi, yanlış anlaşılmanın anlayanı olarak konumunu korumasını giderek zorlaştırdı. (Geertz, 1989, s. 133)

Antropologların batı kültürünün temsilcileri, batı değerlerinin *cazgir* olma konumlarından rahatsız olmaları da yine bu konumun korunmasının gerekli olduğuna dair düşünceleri değiştirmiştir. Zira yine Geertz birçok antropoloğun kendilerini sömürgeci rolüyle tanımlayan tarihsel bağlam içerisinde kurulmuş bir mesleğin içerisinde yazarken bulduklarını belirtmektedir (Geertz, 1989, s. 133-134). Bundan duyulan rahatsızlık ile antropoloji disiplini içerisinde yapılan çalışmaların, eleştirilerin ötekiye kendine mal eden, nesnelleştiren ve bu nedenle araştırmacı ve araştırma nesnesi ile baskın kültür arasındaki güç ilişkilerini karmaşıklaştıran klasik formdaki etnografik yazımlara odaklanmıştır. Antropolojide araştırmacının dayanağı olan bu güç asimetrisi ile araya mesafe koyma arzusu etnografik yazımın bizzat kendisinin problemliliğine sebebiyet vermektedir. Johannes Fabian'ın antropoloji için yapılan saha çalışmaları hakkında söylediklerinden bu bağlamda bahsetmek yerinde bir ekleme olacaktır. Fabian, saha çalışması olarak adlandırılan ve öteki ile ritüel olarak tekrarlanan bu yüzleşmelerin Batı ile öteki arasındaki genel mücadelenin özel örneklerinden başka bir şey olmadığını iddia etmektedir (Fabian ve Bunzl, 2002, s. 199). Ona göre emperyalistler ve benzer şekilde birçok Batılı emperyalizm karşıtı tarafından sürekli sahiplenilen ve gündemde tutulan fetih, işgal, sömürgeci güç ve hatta sömürgeci kurtulma ve bağımsızlığa ulaşma gibi mitler bu saha çalışmalarında arka planda sürekli çalışan olgulardır. Her iki taraf da -hem sömürgeciliği destekleyen hem de sömürge karşıtı antropologlar- tekrarlanan baskı eylemleri, barışçıl kampanyaları ve isyanların bastırılması gibi konular ile ilgili teorik çerçevenin çizilmesine mâni olmuşlardır. İlerlemeyi, gelişmeyi desteklemek gibi

ideolojik tertipler ise emperyalist yayılmacılığı saklamaya yarayan söylemlerden öteye gidememiştir. Yine Talal Asad antropolojinin bu güç ilişkilerini yeniden üreten bir mekanizmaya sahip olduğunun altını çizerken, tarihsel olarak burjuva bir disiplin olan antropolojinin ürettiği bilimin, bu bilimi istismar etme kapasitesi oldukça fazla olanlar tarafından sıklıkla kullanıldığını belirtmektedir (Asad, 1973). Bunun yapılan araştırmaların yapısından ama en çok da bu disiplinin bilgiyi nesnelleştirmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Zira araştırmayı finansa eden ve gücü elinde bulunduranlar dünyadaki yerlerini onaylayacak bilgileri okumak istemektedirler. Kuşkusuz bu güç yapısı antropoloğun kuramsal tercihlerini ve neyi nasıl nesnelleştireceğini kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir.

Clifford Geertz: Yazar Olarak Antropolog

Bu eleştirel tutumları, sömürgecilik ve modernizm ile eşzamanlı doğan bir disiplinin ömrünü tamamlamış olabileceğine dair korkuların bir ifadesi olarak okumak mümkündür. Antropolojinin tartışmasız metodolojisi ve tanımlayıcı pratiği olan etnografi artık dilbilimsel analize ihtiyaç duyan bir eser olarak görülmeye başlamıştır. Antropolojide metinselliğe olan vurgu edebi tekniklerin ve kuramların etnografalar tarafından kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Bu yeni etnografalar, metinlerinde, daha önce kullanılmasının hoş karşılanmayacağı metinlerarasılık, çok seslilik gibi tekniklere başvurup kendi seslerinin ve üsluplarının fazlasıyla duyulduğu metinler kaleme almaya başlamışlardır. Gerek bu yeni etnografileri gerekse -Clifford'un ve Geertz'in yaptığı gibi- daha eski etnografileri eleştirel bir okumaya tâbi tutmak disiplinin yeniden kuramsallaşmasının merkezi unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu çalışmada bahsi geçen eserler geleneksel etnografide kullanılan yazım tekniklerini irdeleyerek etnografin otoritesinin ve kullandığı dilin diğer kültürler hakkında gerçek olarak kabul edilen metinlere nasıl sirayet ettiğinin izlerini sürmektedirler.

Geertz antropolojide bazı isimlerin söylemin içeriğini belirlediğini ve diğerlerini peşinden sürükleyerek disiplinindeki hareketliliğe yön verdiğini belirtmektedir (Geertz, 1989). Söylem alanını farklılaştıran, antropolojide işlerin nasıl yürüyeceğine karar veren isimler arasında Boas, Benedict, Malinowski, Radcliffe-Brown, Murdock, Evans-Pritchard, Griaule, Levi Strauss gibi antropologları saymaktadır. Bunu yaparken de bu kişilerin yazarlık kimliklerine vurgu yapmayı da ihmal etmemektedir. Yazan ve yazar arasında bir ayırım yaparken özellikle Claude Levi-Strauss, Edvard Evan Evans-Pritchard, Bronislaw Malinowski ve Ruth Benedict'in her şeyden önce söylemsel açıdan kurucu özellikleri olan birer yazar olduklarının ve kendilerine has üsluplarının birçok antropolog tarafından örnek

alındığının ve hâlâ da örnek alınmakta olduğunun altını çizmektedir.

Geertz'in bu klasikleşmiş metinleri mercek altına almasının sebebi bu eserlerdeki üslup tercihlerinin inceledikleri toplumun sosyal ve kültürel hayatına nasıl nüfuz ettiklerini göstermek, bir şekilde gerçekten de orada bulduklarını bizi ikna etmek için bilinçli tercihler olduğunu ortaya koymaktır. Her bir antropolog yazarın kendine has üslubu, yazım tercihleri, ötekini anlamada takındığı epistemolojik tavır, kullanılan kelimeler ve argümanlarını sunuş şekli onun yazar olarak ve otoriter bir figür olarak metin içerisindeki varlığının işaretleri olarak okunabilmektedir.

Geertz, Evans-Pritchard'ın *The Sanusi of Cyrenaica, The Nuer, Witchcraft, Oracles, and Magic Among the Azande* gibi eserleri üzerinde yaptığı detaylı okumalarda onun etnografisinin göze çarpan özelliğinin ve ikna edici gücünün kültürel fenomenlerin görselleştirilebilir temsillerini ve antropolojik şeffaflıkları inşa etme konusundaki muazzam kapasitesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bu sihirli bir fener gibi ışık tutan etnografinin asıl amacı, bizim içgüdüsel olarak güvendiğimiz, yaslandığımız toplumsal algı çerçevelerinin her türden tuhafılığı yansıtmak için yeterli olabileceğidir (Geertz, 1989).

Evans-Pritchard'ın incelediği toplumlarda karşılaştığı cadıları, kaplan derisinden başlık takan kabile şeflerini, dans düellolarını, ateşe verilmiş kulübeleri, kurban ayinlerini, gösterişli bayrakları ve her türden renkli detayı görsel bir şölen içinde tasvir edişi orada bizatihi bulunmuş oluşunun imzası olarak okunabilmektedir.

Evans-Pritchard'ın *The Nuer Religion* adlı çalışmasını yukarıda bahsi geçen görselliğe yaptığı vurgu açısından bu bağlamda alıntılanmak faydalı olacaktır:

Nuerlan'de şahit olduğum kurban ayinlerini düşündüğümde iki nesne tüm berraklığıyla gözümün önüne geliyor ve benim için kurban ayinini özetliyor: sağ elinde sallanan mızrak ile zikirler eşliğinde kurbanın yanında volta atan görevli ve ölümünü bekleyen hayvan. Bende en canlı etkiyi bırakan görevlinin hali ya da dilindeki zikirler değil sağ elinde sallanıp duran mızraktı. (Evans-Pritchard, 1953, s. 1)

Saha çalışmaları sırasında karşılaştıklarını, yerel halkla yaptığı görüşmeleri, onların anlattıklarını aktarma gibi tüm süreçlerde yine onun anlatım tarzı, dili kullanım şekli yankı bulmaktadır:

Tamamen açık tenliydi ama öyle aşırı da değil.

Mahkemeye çıktığında iki yanında köpekleri yerlerini alırdı. Elinde iki mızrak ve bir de kavisli tören bıçağını tutardı. Gbudwe yakışıklı bir adamdı. Dişlerini hiç eğelemezdi. Ağzında aralıksız bir şekilde ip gibi dizilirdi dişleri ve bembeyazdılar... Göğüsleri kadın göğsü gibi öne doğru fırlardı ama büsbütün de kadınınkine benzemezdi zira onlar erkek göğüsleriydi. Bilekleri buruşuktu ve önkolları bir adamın bacakları gibi kalındı. Gözleri çıkıktı ve yıldızlar gibi parlardı. Öfkeyle bir adama baktığında korkunç görünürlerdi ve sonra kül gibi solup giderdi. (Evans-Pritchard, 1957, s. 63-64).

Geertz, Evans-Pritchard'ın bu ifadelerini, "fazlasıyla yalın" oluşunu, "bir jargonun olmayışını", basit özne, yüklem ve nesne kullanımı tercih etmesini onun "hiçbir şeyin, ne kadar tuhaf olursa olsun, akla yatkın tasvire direnemeyeceği" varsayımının bir göstergesi olduğunu belirtmektedir. Bu ifadelerde yer alan "tutkulu görsellik" (Geertz, 1989, s. 60-61) barındıran tasvirler, kültürün antropolojik tasvir bekleyen, tasvir ile renk bulan, şekle giren şeffaflıklar olduğuna dair çıkarımlar olarak yorumlanabilmektedir.

Malinowski'nin Mahrem Günlükleri

Geertz'in mercek altına aldığı bir diğer antropolojik yazar ise işlevselciliğin önde gelen isimlerinden olan ve yirminci yüzyılın ilk yarısında tıpkı edebiyattaki Yeni Eleştiri gibi, antropolojide paradigma değişikliğine sebep olmuş bir isim olan Malinowski'dir. Nasıl Yeni Eleştiri her bir edebi eseri müstakil organik bir bütün olarak görüyorsa, işlevselcilik de kültürü statik sistemler olarak değerlendirmektedir. Geertz, Malinowski'de iki zıt antropolojik kişiliğin var olduğunu iddia etmektedir. Mutlak kozmopolit olarak adlandırdığı birinci kişilikte uyum sağlama kapasitesi fazlasıyla gelişmiş, empati yapabilen, kendisini her türlü duruma sinsice uyarlayan ve "yabanilerin gördüğü gibi gören, yabancılar gibi düşünen, yabancılar gibi konuşan ve duruma göre onlar gibi hisseden ve onların inandıklarına inanan" (Geertz, 1989, s. 79) bir portre ortaya çıkmaktadır. Mutlak soruşturmacı olarak adlandırdığı ikinci kişilik ise katı bir şekilde nesnel, tutkudan mahrum, titiz, gerçekçi ve disiplinlidir.

Geertz, Malinowski'nin günlükleri üzerinde yaptığı detaylı okumalar ile onun antropolog kişiliği ve kendi özel yaşamı arasındaki gelgitleri, çatışmaları, örtüşmeleri ele almaktadır. Malinowski'nin muhtemelen yayınlanması için yazılmamış günlükleri bu iki kişilik arasında yaşadığı

sıkıntılarının örneklerini vermektedir:

Ormanda birkaç kulübeyi ziyaret ettim. Geri döndüm ve Conrad okumaya başladım. Tiabubu ve Sixpence [yerliler] ile sohbet ettim. Geçici heyecanlar. Ve yeniden üzerime ufkumun her yerini kaplayan gri gökyüzü gibi korkunç bir melankoli çöktü. Gözlerimi kitaptan ayırdım ve neolitik vahşiler arasında olduğuma ve orada [Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı başlamıştır] korkunç şeyler olurken burada böyle rahat rahat oturduğuma inanamadım. O an içimden dua etmek geldi. Pasiflik ve bir yerlerde, bir şeyler yapmanın mümkün olmadığı kadar uzak yerlerde korkunç şeylerin vuku buluyor oluşunun o dayanılmaz hissi... Bara dansını fotoğraflama umuduyla köye gittim. Onlara biraz tütün verdim ve birkaç dans izledim. Sonra da resimler çektim ama sonuç pek de iç açıcı değildi. Yeterince ışık yoktu ve poz vermek için yeterince sabit durmuyorlardı. O an onlara öyle öfkelenim ki, özellikle istedikleri tütünü alıp çekip gittiklerinde... (Malinowski, 1967, s. 53-54)

Geertz'in, Malinowski'nin günlüklerinden uzun uzadıya bölümler paylaşırken öne çıkarmaya çalıştığı şey, etnografi yazımının yerli hayatın içine girmek ve onlarla beraber yaşamaktan çok daha fazlasına ihtiyaç duyulduğudur.

Malinowski'nin bahsi geçen iki farklı kişiliğinin çatışması bu günlüklerde net bir şekilde ortaya çıkmakta ve onun bir antropolog olarak kaleme aldığı eserlerini vahşiler arasında kendini yalnız hisseden bir Avrupalıdan bütünüyle ayırmanın pek de mümkün olmadığını göstermektedir. Zira Geertz meselenin yalnızca bilimsel çalışma olmadığını, aynı zamanda içinde bulunulan doğa, üstesinden gelinmeye çalışılan yalnızlık hissi, geride bırakılan evin hatıraları olduğunu ifade etmektedir. Geertz'e göre bu yerli olma meselesi değil, çok yönlü bir hayat yaşama meselesidir ve aynı anda birkaç denizde yelken açmaktır (Geertz, 1989).

James Clifford ise Polonya asıllı İngiliz antropolog Malinowski'nin yüzyılın başında, Birinci Dünya Savaşının karmaşasında içinde bulunduğu durum ile İngilizce yazan Polonyalı sürgün Joseph Conrad'ın romancı olarak egzotik yerlerde yaşadıkları arasında benzerlikler keşfetmiştir. Antropolog ile modernist yazar arasındaki

bu benzerliğe rağmen ikisinin yazılı kayıtları arasında önemli farklar bulunmaktadır. Malinowski'nin Pasifik'te bulunan Trobriand Adaları üzerine kaleme aldığı etnografik tasvirler onun burada yaşadığı tecrübe üzerine kişisel olarak ne hissettiğine ve kendi düşüncelerine dair izler barındırmamaktadır. Yukarıda da bazı bölümlerine yer verilen günlükleri 1967'de ölümünden sonra yayımlandığında, onun şüpheleri, yerlilere karşı öfkesi, onların ölçsüz bulduğu cinselliklerinden tiksimesi bilim çevrelerinde şaşkınlık yaratmıştır. Ancak Malinowski'nin etnografide bulunan iki farklı kişiliğinin çalışmanın amacı ve formunun gerektirdiği şekilde bastırıldığı ve kendisinin bu farklılığı profesyonel bir antropolog olarak gizlemeyi başarabildiği ortaya çıkmıştır. Clifford'un Malinowski ile Conrad arasında bulunduğu benzerlikler, her ikisinin deneyimlediği yazar korkusu ancak bu günlükler ile açığa çıkarılabilmektedir. Malinowski çalışmalarında otoriter gözlemci imajına zarar verebilecek her türden izi itinayla yok ederken, modern bir sanatçı olan Conrad ise bir anlatıcı olarak varlığını ön plana çıkarmıştır. Clifford, Malinowski'nin günlüğünün işlenmemiş sadeliği ve kırılabilirliği içinde, şüphe duyulmayacak samimiyeti ve sonuçsuzluğu ile çiplak bir gerçekliği sunduğunun altını çizmektedir. Günlük aslında klasik anlamda etnografik metinleri de üreten karmaşık, öznelarası bir durumun önemli bir versiyonu, özgün ve çok sesli bir metindir. Clifford, etnografik tecrübeyi açığa çıkardığı için değil bizi bu türden karşılaşmaların karmaşıklığını idrak etmeye ve saha çalışmasına dayalı tüm metinsel kayıtlara kısmi inşalar, yapılar ve yorumlar olarak yaklaşılmaya zorladığı için bu günlüğün antropoloji tarihi için hayati öneme sahip bir belge olduğunu belirtmektedir (Clifford, 1988).

Tristes Tropiques: Mit ve Etnografi

Yine de hem Geertz'in hem de Clifford'un klasik etnografiye dair yaptıkları okumalar böyle bir öz-bilincin varlığına dair işaretler ortaya çıkarmıştır. Geertz, Levi-Strauss'un *Tristes Tropiques*'ini ideal, tipik bir Rus-Çek formalist şiirine benzetirken şu ifadeleri kullanmaktadır:

Tüm antropolojide kendine Tristes Tropiques'den daha fazla referans veren başka bir eser yoktur. Ele aldığı konunun büyük bir kısmı kendisi ile ilgili olan, amacı bir roman olsaydı kurgusalılığı, bir resim olsaydı düzlemselliği, bir dans olsaydı tavırlarını sergilemek olacak olan, yani amacı yapılan bir şey olarak varlığının kendisi olan bir kitabın klasik bir örneğidir. (Geertz, 1989, s. 21)

Eserin bu inşa edilmiş yapısına dikkat çektiğimizde,

Tristes Tropiques'i inşa edilmiş kurgular olarak etnografik metinlerin son dönemlerde yeniden keşfine yapılmış bir kehanet olarak okumak mümkündür. Geertz, Meyer Fortes'in *The Tallensi* ya da Evans-Pritchard'ın *The Nuer* başlıklı eserlerini okuduğumuzda, insanın gerçekliğe kristal bir pencerenin ardından baktığı hissine kapıldığını düşünmektedir (Geertz, 1989). Alet-edevatlar, inşaat izleri, fırça darbeleri bir eserde dikkatlice bakılmadığında çok da görünür değildir. *Tristes Tropiques*'te ise bu alet-edevatlar ön plana çıkarılmış, dikkat çekilmiş, hatta parlatılmıştır. Levi-Strauss okurun metni bir aracı olarak kullanmasını değil, doğrudan metne bakmasını istemektedir. Onun dil, mit ve kültürel pratiklerin altında yatan ortak kalıplar üzerindeki ısrarı, eleştirmenlerin (özellikle biçimcilik eğitimi almış olanların) metinlerin özelliklerini daha büyük insan yapıları bağlamında anlamalarını sağlamıştır (Mascia-Lees ve Sharpe, 1992).

Geertz'in *Tristes Tropiques* okumaları yapısalcılığın vücut bulmuş hali olan bir metni karşımıza çıkarmaktadır. Tıpkı Levi-Strauss'un kültürü temelde bir zihinsel yapının üst üste bindirilmiş dönüşümleri olarak anlaması gibi, kitap, hepsi tek bir temel arayışın versiyonları olan "birlikte ortaya çıkan, rekabet eden, hatta zaman zaman karşılıklı olarak birbirine müdahale eden metinlerin" (Geertz, 1989, s. 33) bir bileşimidir. *Tristes Tropiques*'i okuduğumuzda karşımızda sorunlara çözümler bulma teşebbüsünde bulunan bir araştırmacının karmaşık analizlerinden çok yaşadığı zihinsel açmazları ortaya döken bir yazarla karşılaşmaktayız. "Ustaca inşa edilmiş olmasına rağmen, Tristes Tropiques tamamlanmamış bir anlatıdır ve bazı sorunlar asla çözüme kavuşturulmaz" (Pacukiewicz, 2011, s. 44). Bu özelliği ile eserin bir etnografiden ziyade edebi bir eser olarak okunabileceğini, en azından ikisi arasında yer alan gri bir bölgede yer aldığını düşünenlerin sayısı azımsanmayacak orandadır.

Sonuç

Antropolojide kaynak olarak metne odaklanıldığında, antropoloğun yazarlık kimliği ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada ele alınan antropologların eserleri metin temelli incelendiğinde karşımıza yazar olarak antropolog ve yazılan eserlerin edebi eser özellikleri inceleme konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, James Boon'un Levi-Strauss'un yazılarının Fransız edebiyatının bir parçası olup olmadığını sorgulaması, James Clifford'un Malinowski ve Joseph Conrad arasında bir karşılaştırma yapması, Clifford Geertz'in etnografilerdeki kişisel imzaların peşine düşmesi etnografi ve edebiyat arasındaki sınırların düşünüldüğü kadar keskin olmadığını göstermektedir. Vincent Debaene birçok antropoloğun, özellikle Fransız antropologların saha çalışmasından döndükten sonra iki eser kaleme aldıklarını, birinin araştırma temelli bir eser, diğeri de edebi bir eser olduğunu belirtmektedir (Debaene, 2013). İki disiplin

arasındaki bu yoğun etkileşim itirazları da beraberinde getirirse de, Leach bunun kaçınılmaz olduğunu, zira Malinowski'nin Trobriand yerlileri hakkında yazarken kendisi hakkında yazdığını; Evans-Pritchard'ın Nuer yerlileri hakkında yazarken yine kendisi hakkında yazdığını ifade etmektedir (Leach, 1984).

Klasik antropoloji metinlerinde antropoloğun kendine has müdahalelerinin, kendi imzasını taşıyan dilsel tercihlerinin, üslubunun ve hatta kişiliğinin ortaya çıkarılması, metnin ve bu etnografinin yazarının en az araştırmanın içeriği kadar önemli olduğunu ortaya koymuş ve antropoloğun bir disiplinin temsilcisi olarak uyguladığı metodoloji ile beraber ortaya çıkardığı metnin öznelliği ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda, James Clifford ve Clifford Geertz'in klasik etnografik eserleri metin temelli okuması, etnografide özdeşleşimin ve özanlatımın disiplin içerisindeki yerinin önemini artmasına sebep olmuştur (Okely ve Callaway, 1992). Tüm bunlar antropoloğun kendi insan doğasını gizlemesinin değil açığa çıkarmasının daha önemli olabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Zira, antropoloji disiplini içerisinde üretilen metinler, yapılan tasvirler ve yazma eyleminin otoriter özün naif öteki hakkında yazdıklarından çok bir metin yazarının kişisel dil tercihlerinin yansıması olarak okunabilmektedir.

Modern antropoloji, gerçeklik ve nesnellik bağlamı içerisine hapsolmuş söylemlerle sürdürülen, öteki olarak konumlandırılan halkların imgelerini, yaşamlarını, sembollerini araştırma nesnesi yaparak sömürgeci egemenliğin kültürel yorumlarına katılan uygulamalardan biriydi. Bu çalışmada ele alınan bazı metinler, bu durumu rasyonelleştiren, gizleyen ve estetik bir söylem ağına sokan katkılar olarak değerlendirilebilmektedir. Bu eserleri ikna edici kurgular olarak teşhir etmek ya da bu eserlerin antropolojik gerçekliği sunan sözcüler olarak genel kabulünü yapışöküme uğratmak, bu inançları besleyen koşullar üzerine düşünmek antropoloji disiplini eleştirel ve yapıcı bir eleştiriye tâbi tutmak olarak düşünülebilir. Böylece, bizi sınırlayan kavramları ve düşünceleri daha geniş bir çerçevede ele alabilme imkânı bulabiliriz.

Kaynakça

- Asad, T. (1973). *Anthropology & the colonial encounter*. Ithaca Press.
- Atay, T. (2017). Sosyal antropolojide yöntem ve etik sorunu: Klasik etnografiden diyalojik etnografiye doğru. *Moment Journal*, 4(1), 189-206. <https://doi.org/10.17572/mj2017.1.189206>
- Boon, J. A. (1972). *From symbolism to structuralism: Levi-Strauss in a literary tradition*. Harper & Row.
- Clifford, J. (1988). *The predicament of culture: Twentieth-century ethnography, literature, and art*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674503724>
- Debaene, V. (2010). *L'adieu au voyage: L'ethnologie française entre science et littérature*. Gallimard.
- Debaene, V. (2013). A case of cultural misunderstanding: French anthropology in a comparative perspective. *Cultural Anthropology*, 28(4), 647-669. <https://doi.org/10.1111/cuan.12031>
- Evans-Pritchard, E. E. (1953). Nuer spear symbolism. *Anthropological Quarterly*, 26(1), 1. <https://doi.org/10.2307/3317047>
- Evans-Pritchard, E. E. (1957). Zande kings and princes. *Anthropological Quarterly*, 30(3), 61. <https://doi.org/10.2307/3316548>
- Fabian, J., ve Bunzl, M. (2002). *Time and the other: How anthropology makes its object*. Columbia University Press.
- Geertz, C. (1989). *Works and lives: The Anthropologist as author*. Stanford University Press.
- Johnson, R. (1986). What is cultural studies anyway? *Social Text*, 16, 38-80. <https://doi.org/10.2307/466285>
- Kükre, M. (2020). Antropolojide paradigma değişimi: Metinselliğe dönüş ve edebiyat. *Sosyoloji Notları*, 4(1), 16-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosnot/issue/55689/749549>
- Leach, E. R. (1984). Glimpses of the unmentionable in the history of British social anthropology. *Annual Review of Anthropology*, 13(1), 1-24. <https://doi.org/10.1146/annurev.an.13.100184.000245>
- Malinowski, B. (1967). *A diary in the strict sense of the term*. The Athlone Press.
- Mascia-Lees, F. E., ve Sharpe, P. (1992). Culture, power, and text: Anthropology and literature confront each "other". *American Literary History*, 4(4), 678-696. <https://doi.org/10.1093/alh/4.4.678>
- Okely, J., ve Callaway, H. (Ed.). (1992). *Anthropology and autobiography*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203450536>
- Pacukiewicz, M. (2011). An unwritten *Tristes Tropiques*: Claude Lévi-Strauss and Joseph Conrad. *Yearbook of Conrad Studies*, 6(1), 43-56. <https://doi.org/10.4467/20843941YC.11.005.0029>
- Said, E. W. (1993). *Culture and imperialism*. Vintage.

2022. Telif hakları yazar(lar)a aittir.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansının hüküm ve şartları altında yayımlanan açık erişimli bir makaledir.